

УДК 331.556

О.А. МАЛИНОВСЬКА,

д-р наук з держ. управління, ст. наук. співроб.,
Інститут стратегічних досліджень
E-mail: malynovska@voliacable.com

І.П. МАЙДАНІК,

канд. соц.н., ст. наук. співроб.,
Інститут демографії та соціальних досліджень
ім. М.В. Птухи НАН України
E-mail: sulamif@online.ua

**ГРОШОВІ ПЕРЕКАЗИ
УКРАЇНСЬКИХ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ У КРАЇНАХ ЄС:
ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ, КАНАЛИ, ВИКОРИСТАННЯ**

Стаття присвячена актуальній проблематиці грошових переказів українських мігрантів. Робота базується на результатах опитування заробітчани з України в 7 країнах ЄС, проведеного за підтримки Світового банку. Проаналізовано чинники, що впливають на обсяги грошових переказів, надісланих в Україну трудовими мігрантами з країн ЄС, канали переказу коштів, структуру використання закордонних заробітків.

Ключові слова: трудова міграція, грошові перекази, канали переказів зароблених за кордоном коштів.

Постановка проблеми. Трудова міграція в сучасній Україні є найбільш масовим та значущим міграційним потоком. Грошові перекази, які мігранти надсилають своїм сім'ям на Батьківщину, справляють помітний вплив на економіку та соціальну сферу, добробут домогосподарств, рівень бідності. Їх обсяги зіставляювані з понад 4% ВВП. У роки кризи, оскільки рівень виробництва в країні істотно знизився, значення переказів ще більше зросло. Разом з тим використання переказів трудових мігрантів, передусім інвестиційне, а також їх спрямування легальними каналами залишаються для України серйозною проблемою. Її розв'язання, крім іншого, потребує ретельного вивчення чинників та шляхів переміщення цього фінансового потоку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням міграційних процесів, що відбуваються в Україні, займаються ряд вітчизняних дослідників, а саме Е. Лібанова, О. Позняк, І. Прибиткова, М. Романюк, У. Садова, М. Шульга та інші. Попри це, міграційні дослідження досі торкалися питання переказів лише побіжно. Крім того, більшість з них, зокрема перше масштабне всеукраїнське обстеження 2008 р. [1], про-

водилися до розгортання світової фінансово-економічної кризи, тобто відображають ситуацію, яка на сьогодні, очевидно, кардинально змінилася.

У зв'язку з цим автори статті мали за **мету** виявити чинники, що впливають на обсяги грошових переказів трудових мігрантів у посткризовий період, канали переказу коштів, структуру їх використання. Основним джерелом інформації з цих питань були результати опитування мігрантів, яке провели фахівці Інституту демографії та соціальних досліджень за підтримки Світового банку та у співпраці з Загальноосвітнім навчальним закладом «Міжнародна українська школа», вчителі якої здійснювали анкетування трудових мігрантів у країнах їхнього перебування під час проведення атестації знань учнів закордонних українських шкіл.

Виклад основного матеріалу. Опитування проводилося в Чехії, Португалії, Італії, Іспанії, Греції, Польщі, Франції. Оскільки основну масу респондентів становили батьки учнів українських шкіл, до нього переважно було залучено мігрантів, які перебувають за кордоном тривалий час, разом з сім'ями, і тому жодним дослідженням на території України охоплені бути не могли. Разом з тим опитування було адресовано трудовим мігрантам (не переселенцям), громадянам України (не представникам діаспори), життєві інтереси більшості з яких, як і подальші плани, тісно пов'язані з Україною. Тому вивчення обставин перебування цих осіб за кордоном, структури витрат зароблених за кордоном коштів, частоти і обсягів їхніх переказів на Батьківщину є важливим для розуміння тенденцій розвитку української трудової міграції та її впливу на соціально-економічний розвиток держави.

На запитання анкети відповіли 422 особи, з них 294 жінки і 128 чоловіків. Переважання жінок серед респондентів відображає процес фемінізації української трудової міграції за кордон, передусім у такі країни, як Італія і Греція. Це також наслідок проведення опитування за сприяння українських шкіл за кордоном, оскільки шкільними справами дітей зазвичай займаються жінки.

Більше половини респондентів (61,5%) перебували у віці 30–45 років. 18,3% опитаних були молодше, а 20,2% респондентів вже перетнули 45-річну межу. Так само, як і з статевим складом, вікова структура респондентів, з одного боку, відповідає такій трудових мігрантів з України в цілому, проте з другого — визначається батьківським складом учнів шкіл.

Опитування в черговий раз довело, що трудова міграція охопила всю територію України. Навіть серед відносно невеликої сукупності респондентів виявилися вихідці із 24 (з 27) регіонів України. Цілком очікувано переважна більшість з них проживали до виїзду в Галичині (57,6%), на Буковині (6,0%), чи на Закарпатті (8,4%).

50,4% опитаних мали вищу освіту. Більшість мігрантів навчалася в Україні, однак лише чверть змогла підтвердити свій освітній рівень у країні перебування (29,6% чоловіків з вищою освітою та лише 19,7% жінок того ж освітнього рівня), що значно знижує їх конкурентоспроможність на ринку праці країн перебування.

Освітній рівень респондентів опитування є закономірно вищим, ніж працівників-мігрантів в цілому, оскільки опитування в середовищі батьків школярів українських шкіл забезпечило участь у ньому, по-перше, осіб, які проживають за кордоном разом із дітьми, що типове передусім для кваліфікованих мігрантів, яким легше отримати дозвіл на переїзд сім'ї, а по-друге, — осіб, які є достатньо освіченими, щоб розуміти значення освіти для своїх дітей.

65,5% опитаних офіційно одружені, ще 7,9% — перебувають в незареєстрованому шлюбі. Неодружених серед респондентів виявилось 14,3%, а розлучених та

вдових – 12,1%. Показники шлюбного стану для чоловіків та жінок приблизно однакові. Проте впадає в очі, що практично всі розлучені чи вдові респонденти – жінки. Серед жінок таких виявилось 16,3% і лише 2,4% – серед чоловіків. Це збігається з результатами інших досліджень, відповідно до яких до міграції частіше вдаються жінки, які силою обставин є головами своїх сімей.

Варто зазначити також, що переважна більшість опитаних мають за шлюбного партнера громадянина України, одружені з громадянами країни перебування переважно жінки: кожна десята респондентка (11,7%). Дві третини змішаних шлюбів офіційні, інші – незареєстровані. Отже, помітна частка жінок-мігранток влаштовують своє життя за кордоном, укладаючи шлюб з місцевими мешканцями, але досить часто цей шлюб неофіційний, тобто юридичних наслідків для статусу мігранта не має.

70,4% одружених мігрантів проживають за кордоном зі своїм шлюбним партнером, у 29,6% респондентів чоловік/дружина живуть в Україні. Здебільшого це трапляється, якщо мігрант здійснює за кордон нетривалі, сезонні виїзди, працює в сусідній державі. Так, серед мігрантів, опитаних у Польщі, 91,3% одружених залишили подружжя вдома. Натомість працевлаштування українських мігрантів у Португалії, Іспанії, Італії, Греції найчастіше має довготривалий характер, тому респонденти у переважній більшості намагалися забезпечити возз'єднання сімей за кордоном.

Респонденти переважно продовжують зберігати тісні зв'язки з Україною. Щонайменше раз на рік, а то й частіше, відвідують Батьківщину майже дві третини (62,3%) опитаних. Разом з тим третина (30,0%) опитаних відвідують домівку раз на 2–3 роки, а то і рідше, а 7,7% – жодного разу після від'їзду в Україні не були. Більшість з останніх прибули за кордон нещодавно, тому висновок про їхню відмову від контактів з Україною передчасний. Однак, якщо розглянути частоту поїздок додому, то, незважаючи на невелику кількість респондентів, можна відмітити кореляцію між нею та тривалістю перебування за межами Батьківщини. Так, середня тривалість проживання за кордоном для тих, хто відвідує Україну кілька разів на рік, становить 7,4 років. Раз на рік навідуються на Батьківщину ті, хто в середньому прожив за її межами 9,3 років. Середня тривалість перебування за кордоном тих, хто приїжджає додому раз на 2–3 роки, – 9,9 років. Що ж до мігрантів, які повертаються лише за особливих випадків (весілля, похорон), то вони в середньому, прожили за кордоном 10 років.

Частота відвідин домівки цілком очікувано корелюється також із бажанням з часом повернутися із еміграції: найчастіше відвідують Батьківщину ті мігранти, які мають визначені плани повернення. Останні з їхніх візитів здійснені нещодавно: 77,5% мігрантів, які мають намір повернутися в Україну, відвідували її впродовж року до опитування. Серед респондентів, які думають залишитися за кордоном назавжди, таких було 57,7%.

Загалом 60,5% опитаних заявили про своє **бажання повернутися на Батьківщину**. Серед них майже всі, хто працював у Чехії та Франції, 2/3 зайнятих в Іспанії, Греції та Чехії, половина – в Італії та Португалії. Разом з тим 25,7% респондентів схилилися до проживання за кордоном на постійній основі. Найбільше таких було серед мігрантів в Італії, Іспанії, Португалії.

Не визначилися щодо подальших міграційних планів 13,8% респондентів. Якщо зважати, що людям притаманно відповідати «як годиться», останні, вірогідно, належать до неповертанців, хоча й не вважають за потрібне це стверджувати. Таким чином, є підстави говорити про тенденцію до перетворення частини тимчасової трудової міграції на постійну. Такий висновок підтверджує й та обставина, що мож-

ливу дату повернення назвали менше 10% респондентів, які декларували свій намір повернутися. Причому лише половина з цих осіб – поточний чи наступний рік, що свідчить про те, що повернення готується, принаймні, обговорюється. А інші відклали його на майбутнє, інколи досить віддалене (2020 рік, навіть 2030 рік), що викликає сумніви у ширості їхніх намірів.

Найбільш поширеною сферою зайнятості опитаних мігрантів виявилися домашні господарства (59,2% жінок, які відповіли на запитання), а також будівництво (63,5% чоловіків, які відповіли на запитання). Помітна частка чоловіків (13,9%) працювали у промисловості, а жінок (11,9%) – у готелях та ресторанах. Інші сфери представлені скромно, що в цілому відповідає даним щодо сфер зайнятості українських мігрантів за кордоном, отриманих з інших джерел. Переважна більшість опитаних працювали у країнах перебування за наймом. Лише 7,8% мали власну справу, якою займалися самостійно, без залучення додаткових працівників, і лише 3% були підприємцями-роботодавцями.

Заробітки мігрантів, як це впливає з відповідей респондентів, у середньому становили 727,9 євро на місяць. Проте їх величина відрізнялася залежно від країни перебування та характеру виконуваної роботи. Найбільше заробляли будівельники – близько тисячі євро на місяць, майже стільки ж – працівники промисловості. Найменші заробітки в сільському господарстві (табл. 1). Якщо у Франції, за словами респондентів, мігранти отримували близько тисячі євро, то у Польщі – лише 460 євро.

Певну частину зароблених за кордоном коштів мігранти витрачають на споживання в країні перебування. За даними, отриманими під час анкетування, це в середньому 55%. Однак діапазон відповідей на запитання виявився широким: від 20 до 100%. Більшість респондентів витрачали на прожиття в зарубіжній країні від половини до 80% заробітку, 16% – ще більше. Водночас п'ята частина респондентів заявила, що їхні витрати значно менші і становлять від 20 до 40% заробленого.

Таблиця 1. Середній заробіток українських мігрантів за галузями та країнами працевлаштування, євро

Країна перебування	Торгівля	Будівництво	Робота в родині	Готелі/ресторани	С/г	Промисловість	У середньому по всіх галузях
Чехія	549,3	841,3	636,2	668,1	745,3	711,1	691,9
Португалія	620,4	914,1	706,2	613,3	565,3	653,0	678,7
Іспанія	912,5	1101,0	829,4	1075,0	826,9	1090,9	972,6
Греція	607,1	890,9	604,8	643,8	520,0	668,8	655,9
Італія	823,9	1017,2	809,3	903,2	694,7	1055,3	883,9
Франція	1000,0	1107,7	1000,0	1000,0	833,3	1000,0	990,2
Польща	466,7	616,1	518,9	433,7	306,1	423,1	460,8
У середньому по всіх країнах	666,1	923,2	718,8	745,1	548,1	766,1	727,9

Джерело: результати опитування, проведеного авторами.

Частка витрат коливається залежно від країни перебування мігрантів, а отже, від характеру міграції (циркулярна чи довготривала), типових для тієї чи іншої країни, сфер зайнятості українських працівників, величини їхніх заробітків і, очевидно, вартості життя. Тому найменшу частку зароблених грошей витрачали за кордоном мігранти, які працювали в Польщі (в середньому 35,5%) і практикували порівняно нетривалу міграцію, та Чехії (48%). Натомість найбільшу частину заробітку витрачали мігранти в Іспанії (в середньому 67,2%), Греції (66%), Італії (60%).

Треба зазначити, що отримані дані відрізняються від результатів попередніх досліджень, зокрема, першого масштабного обстеження з питань трудової міграції 2008 р., відповідно до якого частка витрат за кордоном становила в середньому 22% заробітків працівників-мігрантів, і потребують тому певних коментарів. По-перше, на результати всеукраїнського обстеження вплинуло те, що воно охоплювало мігрантів в усіх країнах перебування, причому половина з них працювали в Росії, для якої типовими є сезонні та циркулярні поїздки українців. А в країнах ЄС українці працюють триваліші строки, що й обумовлює більші витрати на проживання. По-друге, обстеження 2008 р. проводилося напередодні світової фінансово-економічної кризи. Відмінність наших результатів може бути пов'язана з тим, що заробітки мігрантів внаслідок кризи зменшилися, а вартість життя в країнах перебування зросла, тому вони витрачають нині більшу частку своїх заробітків за кордоном. І, нарешті, і в нашому, і в інших дослідженнях ми знаходили непоодинокі свідчення поступового перетворення частини тимчасової трудової міграції на переселенську, воз'єднання сімей мігрантів у країнах перебування, що викликає й збільшення їхніх витрат там, а також, у свою чергу, зменшує обсяги коштів, які спрямовуються на інші цілі, у т.ч. **перекази на Батьківщину.**

Як показало опитування, грошові і товарні перекази робить більшість мігрантів – 76,3%. Чоловіки – дещо частіше, ніж жінки (77,6% та 69,7% відповідно). Із різних країн гроші в Україну надходять з неоднаковою інтенсивністю. Так, найбільша частка мігрантів, які роблять перекази, виявилася серед опитаних у Чехії та Польщі: 90% та 86% відповідно. У Греції та Італії вона становила 72–74%, а у Португалії та Іспанії – 63,8% та 58,5% відповідно.

Важливим чинником, що впливає на грошові перекази, є склад сім'ї мігранта та місце проживання членів родини, особливо тих, які через вік, або з інших причин, не здатні належним чином себе забезпечувати. За даними опитування, мігранти, діти та батьки яких проживали в Україні, майже у повному складі направляли кошти на Батьківщину. При чому вік дитини не мав жодного значення: перекази здійснювали батьки як неповнолітніх, так і повнолітніх дітей. Так само в повному складі надсилали на Батьківщину кошти мігранти, у яких в Україні проживав шлюбний партнер.

На здійснення переказів мало вплив місце проживання до виїзду за кордон. Перекази на Батьківщину робили 59,4% мігрантів, які походили з великих міст та обласних центрів, 75% вихідців із селищ міського типу, 78,6% селян. Найбільше мігрантів, які переказували кошти на Батьківщину, заявили, що вони роблять це щомісяця (36,3%), 30,9% – раз на 2–3 місяці, 30,8% – 2–3 рази на рік. Приблизно 2% переказували кошти на свята чи за певної потреби, тобто не систематично. У середньому на кожного з опитаних припадало приблизно по 6,8 переказів на рік.

Відповідь на безособове питання, тобто як часто пересилають кошти на Батьківщину українські мігранти взагалі, дала дещо відмінний результат. Частка респондентів, на думку яких українські заробітчани пересилають кошти та цінності своїм сім'ям

щомісяця, була помітно більшою (55,2%). Відповідно менша кількість респондентів вважали, що українці переказують кошти раз на 2–3 місяці або 2–3 рази на рік (табл. 2). За результатами відповіді на це питання, в середньому українські мігранти роблять по 8,5 переказів на Батьківщину щороку.

Різниця у відповідях на ці два запитання, хоча й незначна, проте наштовхує на певні міркування. По-перше, зауважимо, що про частоту власних переказів відповіли лише ті респонденти, які їх робили, тобто їхні відповіді можна вважати більш точними. Водночас відповідь на безособове запитання була отримана й від мігрантів, які не переказували коштів в Україну, тобто, формуючи свою думку, вони користувалися не власним досвідом, а стереотипами, що склалися в колективній свідомості. Звідси вірогідним є висновок, що частота емігрантських переказів в Україну, хоча й значна, проте насправді є меншою, ніж вважається.

Щоб уникнути прямого запитання щодо величини переказів, які відправляються на Батьківщину, респондентів просили відповісти, якою, на їхню думку, є найтипівіша для українських заробітчаних сума. За оцінками опитаних, середній розмір переказу українського мігранта становить 469 євро (на думку чоловіків 627, а на думку жінок – 401 євро). Отриманий результат збігається з наведеними вище даними щодо середньої зарплатні українських мігрантів у країнах ЄС (727 євро) та частки заробітку, що витрачається в країні перебування (55%).

Використовуючи інформацію про частоту переказів (приблизно 7 переказів на рік на кожного мігранта), можна припустити, що в середньому один мігрант пересилає додому 3,3 тис. євро на рік.

Суми переказів корелюються за статусами зайнятості та величиною заробітків. Найменші вони в осіб, які працюють у приватних домогосподарствах – приблизно 300 євро, а найбільші у самозайнятих та підприємців – 1–2 тис. євро. Це також відображається на географії величини переказів. Найбільший їх розмір виявився у мігрантів, які працюють у Чехії, де в опитуванні взяли участь респонденти-підприємці, – понад 700 євро, а найменшими – у працевлаштованих в Іспанії, Італії та Греції, де більшість становлять жінки, які працюють у домогосподарствах, – дещо більше 300 євро.

Ще один чинник, що безпосередньо впливає на величину переказів, – частка заробітків, яка витрачається в країні перебування. Так, хоча заробітки мігрантів у Польщі відносно менші, проте в цій країні вони витрачають найменшу частку заробленого, тому величина переказів майже сягає середнього рівня – 443 євро.

Таблиця 1. Частота переказів на Батьківщину, %

Відповідь на запитання:	Щомісяця	Раз на 2–3 місяці	2–3 рази на рік	Раз на рік, за потребою
Як часто Ви особисто переказуєте гроші/речі на Батьківщину?	36,3	30,9	30,8	2
Як часто, на Вашу думку, переказують кошти/речі українські мігранти?	55,2	26,3	18,1	-

Джерело: результати опитування, проведеного авторами.

Цілком вірогідно, що більші суми пересилають особи, які мають намір повернутися в Україну – в середньому майже 500 євро. Натомість респонденти, які декларували бажання залишитися за кордоном назавжди, назвали суму в середньому 412 євро, тобто майже на 20% меншу.

Слід зазначити, що, на думку респондентів, світова фінансово-економічна криза, незважаючи на те, що становище українців на міжнародному ринку праці очевидно погіршилося, незначною мірою позначилася на сумах переказів мігрантів на Батьківщину, обсяги яких залишилися практично незмінними. Про зменшення переказів в умовах кризи заявили лише 16,8% респондентів. Таку оцінку підтверджують дані Національного банку України про незначне скорочення приватних трансферів в 2009 р. і відновлення їх обсягів уже в 2010 р. та зростання в 2011 р.

Серед відповідей на запитання про найпопулярніші шляхи переказів, якими користуються українські мігранти, на першому місці (майже 70%) – міжнародні платіжні системи, на кшталт Western Union, Money Gram тощо. На другому – неформальні канали передачі коштів – через друзів, знайомих, інших кур'єрів (55,4%), а також власноручна передача коштів та цінностей під час візитів додому (24,9%). На думку лише 18,3% респондентів, українські мігранти користуються для відправлення переказів послугами банків, тільки 3,9 % вважали, що вони відправляють гроші поштою.

При виборі **шляхів переказів коштів** респонденти передусім керувалися міркуваннями безпеки. Важливою для них була також швидкість, з якою кошти надходили адресату. Досить показово, що вартість послуги не мала для вибору способу переказу вирішального значення. Так само простота оформлення операції враховувалася лише побіжно.

Ці відповіді, на перший погляд, видаються нелогічними. Так, найпопулярніший засіб передачі коштів – міжнародні платіжні системи – відповідає критеріям швидкості й простоти, проте є досить дорогим. Однак мігранти готові платити більше, керуючись, як впливає з їхніх відповідей, безпековими міркуваннями. Та якщо безпека є найвагомішим критерієм, постає питання, чому банківські чи поштові перекази використовують вкрай мало, адже гарантії банку чи державної пошти видаються чи не найнадійнішими. Тим більше незрозуміло, чому друге місце за популярністю посіло власноручне перевезення грошей, а третє – передача коштів через приватних осіб, тобто найризикованіші способи трансферів.

Спробуємо пояснити таку ситуацію припустивши, що розуміння мігрантами поняття безпеки є далеко ширшим, ніж лише збереження коштів під час трансферу. Вірогідно, що йдеться про конфіденційність, прихованість інформації про перекази з-за кордону і від податкових та інших контрольних органів в Україні, і, що найголовніше, від криміналітету. Конфіденційність якраз і забезпечують міжнародні платіжні системи, що здійснюють перекази від особи до особи без відкриття рахунку, видають перекази у будь-якому пункті, не прив'язуючись до конкретного місця. У цьому контексті передача коштів за допомогою приватних осіб чи власноручне їх перевезення також виглядають безпечно. Водночас банк чи пошта асоціюються з небажаною публічністю.

На думку респондентів, кошти, які вони пересилають своїм рідним в Україну, в середньому становлять 45% сукупних доходів домогосподарств адресатів, що, вочевидь, свідчить про надзвичайне значення переказів для їхнього добробуту. 56,5% опитаних, які дали відповідь на це запитання, вважали, що їхні перекази забезпечують понад половину доходів адресатів.

Таблиця 3. Структура використання грошових переказів, %*

Стаття видатків	Усього	Чоловіки	Жінки
Задоволення щоденних потреб (одяг, харчування, комунальні послуги тощо)	63,4	59,2	65,2
Придбання товарів тривалого вжитку (автомобіль, побутова техніка тощо)	28,3	23,5	30,4
Інвестування в сільське господарство (придбання/оренда землі, техніки, насіння тощо)	6,2	11,3	4,0
Інвестування у відкриття бізнесу	5,0	7,1	4,0
Інвестування у розвиток існуючого бізнесу	2,2	1,0	2,6
Купівля чи будівництво будинку або квартири	18,0	21,4	16,5
Добудова чи реконструкція старого житла	22,0	24,5	20,9
Оплата навчання	18,4	16,3	19,6
Оплата лікування	30,2	14,3	37,0
Заощадження	15,2	13,3	16,1
Повернення боргів	13,0	8,2	15,1

* Сума більше 100, оскільки мігранти могли вказати кілька варіантів відповідей.

Джерело: Результати опитування, проведеного авторами.

Найчастіше грошові перекази з-за кордону витрачають на щоденне споживання (харчування, придбання одягу, оплату комунальних послуг тощо). Наступними за популярністю статтями видатків є оплата лікування, придбання товарів тривалого використання, купівля чи будівництво будинку або квартири, добудова або реконструкція старого житла, повернення боргів. Дуже незначні контингенти отримувачів витрачають грошові перекази на інвестування у відкриття чи розширення власного бізнесу (7,7%) та розвиток сільськогосподарського виробництва (6,2%). Лише кожне шосте домогосподарство, куди адресовані перекази, спрямовує отримані з-за кордону кошти на заощадження (табл. 3).

Є помітні статеві особливості у витраті грошових переказів мігрантів. Так, перекази, які надсилали жінки, частіше витрачалися на споживання, придбання товарів тривалого вжитку, лікування, навчання та повернення боргів. Натомість, гроші, які доправляли в Україну чоловіки, помітно частіше інвестувалися в житло, бізнес або сільське господарство.

Опитування виявило, що особи, які витрачають перекази на задоволення щоденних потреб, у 61,7% випадків спрямовують на цю статтю видатків «левову» частку, а іноді й усі отримані гроші. Понад третина опитаних заявили, що від чверті до половини грошей, які вони надсилають, йде на споживання, майже стільки ж осіб повідомили, що отримувачі переказів використовують на щоденні витрати від половини до 100% надісланих коштів. Таким чином, лише дещо більше третини домогосподарств (38,3%), які отримують перекази від респондентів, після задоволення найбільш нагальних життєвих потреб мають у розпорядженні порівняно значні суми (більше половини переказаних мігрантами коштів) для направлення їх на інші витрати. У зв'язку з цим надії на перетворення міграційних переказів на потужне інвестиційне джерело в Україні виглядають примарними.

Тим паче, що помітна частина респондентів надають перевагу використанню зароблених коштів у країнах перебування, а не на Батьківщині (табл. 4). Відповідь респондентів щодо структури витрат своїх заробітків показала, що понад третина з тих, хто спрямовує кошти на купівлю житла (37,7%), хочуть придбати нерухомість у країні перебування, що, безумовно, є переконливим свідченням орієнтації на тривале чи постійне проживання за кордоном. Майже половина потенційних підприємців мають наміри відкрити власну справу у країні перебування, причому чоловіки частіше пов'язують бізнесові плани з Батьківщиною, тоді як жінки більше орієнтуються на ведення підприємницької діяльності за кордоном. Освіту респонденти фінансують переважно в країні перебування, саме тут майже виключно сплачуються страхові внески. Особливо варто відзначити, що основна маса заощаджень (2/3) опитані накопичують не в Україні, а в країні перебування. Це свідчить, по-перше, про недовіру мігрантів українським фінансовим установам, по-друге, – може мати за наслідок скорочення переказів в Україну. І, нарешті, на основі цих фактів можна припустити, що центр життєвих інтересів мігрантів дедалі більше переміщується за кордон, зв'язок з Батьківщиною слабшає.

Таблиця 4. Структура витрат заробітків мігрантів (крім коштів на проживання в країні перебування), %

Стаття витрат	В Україні	В країні перебування	Усього
На придбання нерухомості	16,8	10,2	27,0
На відкриття (розвиток) власної справи	6,4	5,2	11,6
На заощадження	14,9	24,2	39,1
На освіту	11,8	22,7	34,6
На пенсійні та соціальні внески	1,9	15,2	17,1
На перекази на Батьківщину	76,3	–	–

Джерело: результати опитування, проведеного авторами.

Висновки. Таким чином, обсяги валютних надходжень в Україну від працівників-мігрантів в ЄС значні, проте велика частина зароблених ними коштів залишається в країнах працевлаштування. Не виключено, що з продовженням термінів перебування мігрантів за кордоном, возз'єднанням там з членами сімей виявлятиметься тенденція до скорочення обсягів переказів. Тим більше, що внаслідок недовіри до українських фінансових інститутів та української влади як гаранта власності громадян уже сьогодні частина мігрантів робить заощадження, купує нерухомість не на Батьківщині, а в країнах перебування, причому незважаючи на серйозні кризові явища в їх економіці.

Враховуючи вірогідність такого сценарію, урядові України варто розробити та запровадити заходи, спрямовані на заохочення переказів зароблених громадянами за кордоном коштів на Батьківщину, їх ефективне використання. Першим кроком на цьому шляху має бути полегшення доступу та здешевлення послуг з переказу коштів. Для цього необхідно розширювати присутність українських фінансових установ на міжнародному ринку фінансових послуг, передусім у країнах, де працює значна чисельність українців, забезпечити надання конкурентоспроможних послуг. Постійна увага має приділятися регуляторній діяльності щодо установ, які надають послуги

з переказу коштів мігрантів, з тим, щоб перешкодити можливому використанню деякими з них свого монопольного становища на ринку.

З метою покращання умов для акумуляції заробітків мігрантів в українських банках, варто запровадити державні гарантії на валютні депозити заробітчанин, розробити схеми надання дешевих кредитів на основі накопичувальних рахунків мігрантів для набуття освіти, розв'язання житлового питання, відкриття малого бізнесу, вивчити можливість поширення серед них спеціальних державних облігацій. У разі повернення працівника-мігранта на Батьківщину, варто запровадити систему безоплатного переказу заощаджень з-за кордону, вільного від будь-яких фіскальних зобов'язань.

Сприятиме збільшенню переказів та їх інвестиційному використанню покращання умов діяльності малого та середнього бізнесу. Необхідно вивчити можливості зменшення мита на ввезення мігрантами інструментів та устаткування для започаткування власного бізнесу в Україні, продумати систему податкових пільг для мігрантів, які повертаються та вкладають зароблені за кордоном кошти у власну справу.

Спрямуванню заробітків мігрантів в Україну сприятиме також вирішення проблеми пенсійного страхування працівників-мігрантів, або шляхом укладання угод щодо соціального забезпечення з країнами їхнього працевлаштування, якими забезпечується переказ зароблених за кордоном пенсій в Україну, або шляхом розвитку системи добровільного пенсійного страхування для тих мігрантів, які працюють у країнах, з якими відповідні угоди відсутні.

Важливою складовою політики має стати підвищення компетентності у фінансових та бізнесових питаннях і самих мігрантів, і отримувачів переказів в Україні. Необхідно розвивати різні форми надання мігрантам інформації та консультацій щодо можливостей вигідного вкладання зароблених коштів, започаткування малого бізнесу, працевлаштування, процедур визнання набутої під час практичної роботи за кордоном кваліфікації тощо.

Сприятиме збільшенню переказів заробітчанин можуть й інші заходи, наприклад, безоплатне оформлення закордонного паспорта чи зменшення плати за консульські послуги у разі перерахування мігрантом певної суми валюти на свій депозит на Батьківщині. Подібні заходи мають бути передбачені в загальнодержавній, а також регіональних (для регіонів, охоплених найбільш масовою міграцією) програмах конкретних дій, спрямованих на використання міграції в інтересах розвитку України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зовнішня трудова міграція населення України. – К., 2009. – 118 с.
2. Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи. / За ред. О.В. Позняка. – Умань, 2007. – 276 с.

Стаття надійшла до редакції журналу 05.12.2012 р.

Е.А.Малиновская, И.П. Майданик

ДЕНЕЖНЫЕ ПЕРЕВОДЫ УКРАИНСКИХ ТРУДОВЫХ МИГРАНТОВ В СТРАНАХ ЕС: ФАКТОРЫ, КАНАЛЫ, ИСПОЛЬЗОВАНИЕ

Денежные переводы трудовых мигрантов значительно влияют на экономику. Вместе с тем их инвестиционное использование остается для Украины серьезной проблемой, решение которой тормозится, кроме прочего, еще и вследствие ненадлежащего уровня научных исследований в миграционной сфере. Основываясь на результатах исследования среди украинских трудовых

мигрантов, работающих в ряде стран Европейского Союза (Чехии, Польше, Португалии, Испании, Италии, Греции, Франции), в статье анализируются факторы, влияющие на объемы денежных переводов трудовых мигрантов в Украину, каналы перевода средств, структуру использования зарубежных заработков.

Основным фактором, определяющим объемы перечислений, выступает размер заработной платы украинцев за рубежом. Заработки мигрантов, как это следует из ответов респондентов, в среднем составляют 727,9 евро в месяц. Но их величина отличается в зависимости от страны пребывания и характера выполняемой работы. Больше всего зарабатывают строители – около тысячи евро в месяц, почти столько же – работники промышленности. Маленькие заработки в сельском хозяйстве. Относительно показателей по странам трудоустройства, они также отличаются. Высокими, по информации мигрантов, являются заработки во Франции (около тысячи евро), самыми низкими – в Польше (460 евро).

Определенная часть заработанных за границей средств расходуется мигрантами на потребление в стране пребывания. По данным, полученным в ходе анкетирования, – это в среднем 55%. Однако диапазон ответов на этот вопрос оказался широким: от 20 до 100%.

На сегодняшний день большинство мигрантов – 76,3% переводят средства в Украину. Мужчины делают денежные переводы на Родину чаще, чем женщины (77,6% и 69,7% соответственно). Используя полученную информацию о частоте переводов (примерно 7 переводов в год на каждого мигранта), можно предположить, что в среднем один мигрант пересылает домой 3,3 тыс. евро ежегодно.

Делая денежные переводы на Родину, украинские мигранты, работающие в странах ЕС, чаще всего пользуются международными платежными системами. Неформальные каналы передачи денег – через друзей, знакомых, других курьеров – занимают второе по популярности место, за которым следует собственноручная передача денег во время визитов на Родину.

Адресатами денежных переводов чаще всего выступают родители мигрантов. Им высылают средства 66,3% респондентов, среди переводящих деньги в Украину. 26,6% материально поддерживают детей, 19,9% – сестер и братьев. 15,4% адресуют переводы мужу или жене.

Низкий уровень жизни населения Украины приводит к тому, что денежные переводы, отправленные трудовыми мигрантами из-за рубежа, расходуются зачастую на ежедневное потребление (питание, приобретение одежды, оплату коммунальных услуг).

Настораживает тот факт, что большая группа украинских мигрантов предпочитают тратить заработанные за границей деньги в странах трудоустройства. Например, треть респондентов, приобретающих недвижимость, делают это за границей; почти половина потенциальных предпринимателей связывают планы по открытию бизнеса не с Украиной; основная масса денежных сбережений аккумулируется также за рубежом.

Таким образом, объемы валютных поступлений в Украину от работников-мигрантов в ЕС значительны, однако большая часть заработанных ими денег остается в странах трудоустройства. Не исключено, что с продлением сроков пребывания мигрантов за рубежом, воссоединением там с членами семей будет проявляться тенденция к сокращению объемов переводов. Тем более, что вследствие недоверия к украинским финансовым институтам и украинской власти как гаранту собственности граждан уже сегодня часть мигрантов делает сбережения, покупает недвижимость не на Родине, а в странах пребывания, причем, несмотря на серьезные кризисные явления в их экономике.

Ключевые слова: трудовая миграция, денежные переводы, каналы переводов заработанных за рубежом средств.

O.A. Malynovska, I.P. Maidanik

REMITTANCES OF UKRAINIAN LABOR MIGRANTS: FACTORS, CHANNELS, USE

Remittances are a factor of a significant importance for the Ukrainian economy. However, the investment use of remittances remains a serious problem for Ukraine; its solution is inhibited by improper state of scientific research in the field of migration. Based on the research of Ukrainian labor migrants working in a number of EU countries (Czech Republic, Poland, Portugal, Spain, Italy, Greece, France), the article examines the

factors that determine the amount of remittances sent by migrant workers to Ukraine, channels of money transfers, the structure of remittance expenditure.

The main factor which determines the amount of transferred money is wages of Ukrainians abroad. Migrants' earnings, on average, are equal 727.9 euro per month. However, migrants' wages vary depending on host countries and the nature of performed work. The highest wages – nearly a thousand euros per month – are earned by builders, and industrial workers earn almost as much. Wages in agriculture are small. In different host countries wages are not the same. High wages (around one thousand euros), according to the answers of the respondents, are in France, the lowest wages are in Poland (460 euros).

A certain part of the money earned abroad is spent on consumption by migrants in the host countries. According to the data obtained during the survey, it is an average 55%. However, the range of answers to this question is wide: from 20 to 100%.

Today, most of migrant workers – 76.3% – transfer money to Ukraine. Men make remittances more often than women (77.6% and 69.7% respectively). Using the information about the frequency of transfers (about 7 transfers per year for each migrant), it can be assumed that on average, one migrant sends home 3.3 thousand euros annually.

Ukrainian migrants in the EU most often use international payment systems for remittances. Informal channels of money transfers – through friends, acquaintances, and other couriers – are second in popularity followed by personal transfer of money during visits home.

Migrants' parents were the most often beneficiaries of remittances, 66.3% of respondents sending money home forwarded money to them. 26.6% provide financial support for their children, 19.9% – for sisters and brothers. 15.4% of migrants send money to their spouses.

The low standard of living of the population of Ukraine leads to the fact that remittances sent by migrant workers from abroad are often spent on daily consumption (food, clothes, public utilities payment).

It is alarming that a large group of Ukrainian migrants prefer to spend their money earned abroad in countries of employment. For example, one third of respondents who buy real estate do so abroad, and nearly half of potential entrepreneurs do not associate their plans to open a business with Ukraine, the majority of savings are also accumulated abroad.

Thus, the amount of cash inflows in Ukraine from migrant workers in EU is significant; however the biggest part of money earned by them remains in the host countries. It is possible, that the extension of the migrants' stay duration and family reunification abroad will tend to reduce the amount of remittances in the future. Because of migrants' distrust of the Ukrainian financial institutions and of the government as the guarantor of citizens' property rights, part of migrants are already saving money, buying real estate not at home but in the host countries, even despite of the serious crisis in foreign economies.

Key words: *labor migration, remittances, remittances channels.*